

תוכן עניינים

2.....	מבוא	1.
2.....	סקירת ספרות	2.
2.....	בני נוער וצעירים בסיכון	2.1
4.....	נערות בסיכון	2.2
5.....	נערות בסיכון יוצאות אתיפיה	2.3
6.....	נערות בסיכון מרקע חרדי	2.4
7.....	השירות האזרחי הלאומי לצעירים בסיכון	2.5
9.....	סיכום ושאלות המחקר	2.6
10.....	שיטה	3.
10.....	מחקר איכותני	3.1
10.....	סיפורי חיים	3.2
11.....	אוכלוסיית המחקר	3.3
11.....	איסוף הנתונים	3.4
12.....	שיטת הניתוח	3.5
12.....	ממצאים	4.
12.....	רקע קצר על המרואיינות והתכנית	4.1
12.....	תקופת הילדות	4.2
13.....	היחסים עם ההורים	4.3
14.....	המעבר לפנימייה	4.4
16.....	השירות הלאומי אזרחי	4.5
17.....	החיים לאחר השירות	4.6
18.....	סיכום הממצאים	4.7
19.....	דיון	5.
22.....	ביבליוגרפיה	6.
24.....	נספחים	

1. מבוא

2. סקירת ספרות

סקירה זו תציג את המסגרות התאורטיות והאמפיריות הרלוונטיות לנושא העבודה ושאלות המחקר (שיוצגו בסוף הסקירה). העבודה עוסקת במפגש שבין צעירות בסיכון לבין המסגרת של השירות הלאומי האזרחי בישראל. בהתאם, הסקירה תפתח בהצגת התחום של בני נוער וצעירים בסיכון בישראל באופן כללי. לאחר מכן אתמקד בנערות וצעירות בסיכון מכיוון שכפי שנראה, להקשר המגדרי יש השפעה בעיצוב חוויית הסיכון. לאחר מכן אתמקד בשתי אוכלוסיות רלוונטיות למרואיינות במחקר זה: נערות בסיכון יוצאות אתיופיה ונערות בסיכון מהחברה החרדית. לבסוף אסקור את מערך השירות הלאומי אזרחי בעולם ובארץ והרלוונטיות שלו לצעירות בסיכון.

2.1 בני נוער וצעירים בסיכון

בני נוער הגדלים במשפחות שבהן מתקיימים תנאים המציבים אותם במצבים היכולים לפגוע בבריאותם הפיזית ו/או הנפשית, או בהתפתותם התקינה, מוגדרים כבני נוער בסיכון. גורמי סיכון יכולים להיות התמודדות עם קשיים כלכליים, מחלה או מוות של אחד ההורים, חשיפה לאלימות, הזנחה ועוד. לפי נתוני משרד הרווחה, מתוך 2 מיליון ילדים החיים בישראל, כ-330,000 מוגדרים כנתונים במצב של סיכון (אתר משרד הרווחה).

תאוריית ההתקשרות (Attachment Theory) שמה דגש על ההשפעה של ההתנסויות שיש לילד עם הוריו על התפתחותו, יכולתו לייצר קשרים ותפקודו כבוגר (פינצי-דותן ושרון-גרטי, 2010). מטרתה של מערכת ההתקשרות התקינה היא לספק לילד תחושת ביטחון ומרחב מוגן להתנסות, למידה והתפתחות. בני נוער שלא חוו התקשרות תקינה ולא חוו את תחושת הביטחון שהסביבה הביתית אמורה להעניק, מפתחים לאחר מכן שורה של התנהגויות לא נורמטיביות, שמקשות על השתלבותם כבוגרים במסלול החיים הנורמטיבי (שם). ילדים החשופים למצבי סיכון במשפחותיהם, מתחילים את חייהם בעמדה נחותה לעומת ילדים שגדלו בסביבה תקינה ובטוחה והם בעלי סבירות גבוהה לפתח הפרעות שונות ביחס לאוכלוסייה הכללית (שם). במחקר נמצא כי ילדים אלה נמצאים בסבירות גבוהה לפתח נטייה למצבי רוח שליליים, להראות בברותם יחסים חברתיים בעייתיים ולפתח תסמיני דיכאון ואלימות, בהשוואה לילדים שהתפתחו בסביבה תקינה (שם). שלושה תחומים שמושפעים במיוחד מגדילה תוך חשיפה למצבי סיכון הם מסוגלות עצמית, בריאות נפשית ותפיסת עתיד.

מסוגלות עצמית (Self-efficacy) היא המידה שבה האדם מעריך את היכולת שלו להצליח בהתנהגות ספציפית או באוסף של התנהגויות המובילות לתוצאות מסוימות (פינצי-דותן ושרון-גרטי, 2020). התפיסה משפיעה במידה רבה על יכולותיו של האדם לעמוד במשימות ואתגרים. כאשר האדם תופס את המשימה ככזו שהיא מעל ליכולותיו, הוא משקיע פחות מאמצים ורמת המסוגלות שלו יורדת. לעומת זאת, כאשר הוא תופס את המשימה ככזו שהיא בהתאמה ליכולותיו, הוא משקיע יותר מאמצים ולא נרתע גם בפני אתגרים וקשיים. Coleman (2003) הראה כי יש קשר בין מערכת התקשרות בטוחה להורים לבין אמונות האדם ביחס לעצמו ורמת המסוגלות העצמית שלו. אנשים שגדלו בסביבה לא בטוחה והיו חשופים לגורמי סיכון מרובים נטו לפתח דימוי עצמי נמוך, הערכה עצמית נמוכה ובהתאם לכך, תחושת מסוגלות נמוכה

ביחס ליכולתם להתמודד עם משימות ואתגרים ובאופן כללי ביחס ליכולתם להצליח בחיים (פינצי-דותן ושרון-גרטי, 2020).

בריאות נפשית מוגדרת כמצב שכולל יכולת הסתגלות טובה, בשילוב תחושה של רווחה נפשית, רצון לחיים ותחושה של האדם שהוא ממצה באופן הולם את יכולותיו וכישוריו (שם). הגדרה אחרת מתמקדת ביכולתו של האדם להתמודד עם קונפליקטים פנימיים וחיצוניים ועם התסכולים שהם חלק בלתי נפרד מן החיים. מי שאינו מצליח בכך סובל ממצוקה נפשית (פלוריאן ודרורי, 1990). ריף (Ryff, 1995) מציעה מודל הכולל שישה רכיבים של בריאות נפשית: קבלה עצמית, קשרים חיוביים עם אנשים אחרים, תחושת שליטה בסביבה, אוטונומיה, תחושת משמעות וצמיחה אישית. גם ביחס לתחום זה יש קשר בין מאפייני ההתקשרות בגילאים המוקדמים לבריאות הנפשית של האדם הבוגר. ילדים ובני נוער במצבי סיכון מפתחים בריאות נפשית לקויה יותר וחשופה יותר לפגיעות. היכולת להתייחס לקשיים שבחיים כאל אתגרים שניתן לעמוד בהם נפגעת והם סובלים יותר מדיכאון, עוינות וחרדה (פינצי-דותן ושרון-גרטי, 2020).

לצעירים בכלל ולצעירים בסיכון בפרט יש חשיבות רבה לאופן שבו הם תופסים את העתיד שלהם ולמידת האמונה שלהם ביכולת להגיע לעתיד הרצוי. תפיסת העתיד כוללת גם מוטיבציה, היכולת להציב מטרות ומכלול ההתנהגויות המכוון להשיג אותן (שם). תפיסת העתיד נמצאה כקשורה לא רק לשנים הבאות אלא לאופן שבו האדם מתנהג ביום יום. היא הכרחית לשם עמידה בהתחייבויות, לקיחת אחריות, הגדרת מטרות ופעולה ביחס אליהן ואף להערכה עצמית (שם). סגינר ואחרים (Seginer et al., 2004) מצאו כי תפיסת העתיד קשורה לאופן שבו חוו צעירים את היחס של הוריהם כלפיה. יחס זה עיצב את הערכתם העצמית אשר השפיעה בתורה על תפיסת העתיד שלהם. גם תפיסת המסוגלות העצמית אותה הזכרתי קודם נמצאה כקשורה לתפיסת העתיד. ככל שתפיסת המסוגלות העצמית גבוהה יותר, כך תפיסת העתיד חיובית יותר (פינצי-דותן ושרון-גרטי, 2020). גם מידת הבריאות הנפשית נמצאה קשורה לתפיסת עתיד (Peterson, 2000). בריאות נפשית טובה יותר ויכולת הסתגלות והתמודדות עם אתגרים מביאים לציפיות חיוביות גם כלפי התמודדות עתידית. מחקרים ארוכי טווח הראו כי נמצא קשר בין התקשרות חיובית להורים לתפיסת עתיד ולבחירות בתחומי לימודים וקריירה. התקשרות לא טובה בתקופת הילדות הובילו לתפיסות עתיד המאופיינות בחרדה ופסימיות (פינצי-דותן ושרון-גרטי, 2020).

כאשר בני נוער בסיכון הופכים לצעירים בסיכון, הם נחשפים לאתגרים חדשים הכוללים מעבר לחיים עצמאיים, תכנון עתיד, תעסוקה ופיתוח קריירה, מערכות יחסים ועוד. אתגרים אלה יכולים להיות קשים עוד יותר לצעירים שמגיעים ממסגרות של השמה חוץ ביתית (כגון פנימיות) מכיוון שהם מקבלים תמיכה מועטה, אם בכלל, מהמשפחות שלהם וצריכים להתמודד עם המציאות החדשה לבדם, ללא מסגרת תומכת (שם). כפי שנראה בהמשך, המערכת של השירות הלאומי האזרחי משמשת כמסגרת תומכת לקופת המעבר הזאת ומספקת מענים לרבים מן האתגרים שהוזכרו כאן.